

УДК: 321.7
Примљено: 15. јула 2009.
Прихваћено: 09. септембра 2009.
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 3/2009.
год. 16. vol. 25.
стр. 11-34.

Зоран Видојевић

Институт за друштвене науке, Београд

ИСТОРИЈСКИ БИЛАНС И БУДУЋНОСТ ДЕМОКРАТИЈЕ¹⁾

Резиме

Демократија у свом либералном, данас доминантном виду, упркос свом ширењу, инклинира историјском заласку, пре свега због своје потчињености профиту. Услед тога настаје незадржива редукција њеног садржаја на процедуру. Њене социјалне и моралне саставнице у највећем броју случајева или се маргинализују, или поништавају. Запоставља се кључно питање њене сврхе и њеног смисла. Светска политичка кретања и начини организације јавног живота нису у знаку опште прихваћености, нужног раста и неизбежне историјске победе либералне демократије. Ипак, и поред свих својих великих ограничења, она је допринела нестанку, или, бар, смањењу тиранских режима. Услед дубоке и трајне кризе неолибералног капитализма и њених последица, које битно утичу и на стање либералне демократије, јачају могућности настанка новог таласа маскираних и отворених ауторитарних, чак и (нео)тоталитарних система, али и радикалне демократије. Епохална збивања, пре свега нова историјска неизвесност, “криза живљења” и ризици глобалног карактера – отварају питање потребе и реалних изгледа демократско-либералног социјализма.

Кључне речи: демократија, историјски биланс, демократско-либерални социјализам.

“Залазак демократије”, тачније, инволуција и регресија утицаја, привлачности и делотворности њеног либералног облика,

1) Овај рад је настао у оквиру истраживачког пројекта “Развој српског друштва у савременим светским интеграционом процесима, алтернативе и импликације” (ев. бр. 149020), који реализује Институт друштвених наука у Београду, а финансира га Министарство за науку и развој Републике Србије. Уједно, он је део рукописа књиге “Демократија на заласку – ауторитарно-тоталитарна претња”. Књига је у припреми за објављивање.

епохално доминантног, као и закржљалост других видова демократије, може се упоредити са заласком “светог”. Оба та “заласка” мање су условљена процесом “рашчаравања” (пост)модерног света и демитологизацијом његових носећих идеја него структуралном кризом капитализма без кога либерална демократија није могућа, његовом неспособношћу да демократији улије нову животну снагу и да онемогући превласт профита над њоме. “Залазак светог” је последица модернизације, пре свега секуларизације, премештања “светог” на антрополошки, технички, потрошачки и хедонистички план. “Залазак демократије” је последица претварања профита у овоземаљског бога, губитка поверења у њену ослободилачку снагу, дубоке “кризе живљења” и рунирања основних људских вредности без чијег остваривања она бива сведена на “механизам” институција.

Теза о заласку демократије у дубинским слојевима светско-историјских збивања мора се заострити посредством следећих питања.

Је ли демократија данас заиста од универзалне важности за целокупно човечанство? Садржи ли принципе које прихватају сви народи, све расе и културе света, као оно што је примарно за њихов политички живот?

У својим различитим облицима, посебно у данас доминантном либералном виду, модерна демократија јесте вредност првенствено за народе и државе северно-америчког и европског политичко-културног круга који чини језгро западне цивилизације. Друге цивилизације преузимају понешто од тог облика демократије и прилагођавају га себи. Међутим, то не значи да сви народи света сматрају да је либерална демократија (или нека друга) врхунско политичко добро. Ово поготово када су у питању народи који су под неоколонијалном владавином моћних западних држава, као и они код којих је религија истовремено политика, и обрнуто, а религиозне вредности готово у потпуности одређују свакодневни живот, како је то, рецимо, у исламу. Те вредности су основа онога што се назива “религиозном демократијом”, битно различитом од либералне. Сем тога, постоје културе у којима појединац и његов живот уопште немају онакав значај какав имају у западној цивилизацији. За њих демократија нема такву привлачност. Најзад, у самим западним земљама демократија у друштвеној пракси и масовном доживљавању њених вредности, много је мање привлачна него што се то приказује у идеологизованој, структуром моћи детерминисаној и самим тим неистинитој слици онога што она заиста јесте. Озбиљна и континуирана криза демократије, пре

свега њена потчињеност профиту, пад обједињујућих способности у друштвима састављеним од више нација, вера и раса, пораст спољашњег и унутрашњег насиља у име њених вредности, низак ниво легитимности установа које носе њен предзнак, провалија у погледу политичке моћи између оних који владају и оних над којима се влада, распрострањени политички апсентизам – спадају међу битна обележја њеног садашњег стања.

Истина демократије не може да се пробије кроз “мрачни сјај модерног доба”.²⁾ Мрачни сјај је и лажни сјај. Ако се не препозна као такав, истина суштинских граница тог доба, те стога и демократије, је недоступна.

Унутар хипер-оптимистичке теорије демократије смештен је у целости следећи став Ђ. Сарторија. Он пише: «Ветар историје дува само у једном правцу – ка демократији.»³⁾

Никада «ветар историје» није дувао само у једном правцу. Она није линеарни процес који у себи садржи нужност кретања ка демократији као једном једином моделу политичке и шире организације друштва, нити је либерална демократија једини облик демократије, мада јесте најраспрострањенији у свету. Сем тога, демократија није иреверзибилни процес. Она може бити сломљена и замењена неким обликом диктатуре, пре свега демократуре. Озбиљне економско-социјалне кризе не иду у прилог демократији. Из њих се много више и чешће рађају ауторитарни обрасци политичке и опште организације друштва него демократски. Чак их може подржати већина становништва. Бити грађанин у Кантовом смислу критичке употребе ума у јавним стварима није једном за увек освојено. Грађанин се може срозати на ниво поданика, а демократска држава на плебисцитарну диктатуру. Стварност демократије у великом делу света је, заправо, стварност *фасадне демократије*. У ситуацији озбиљне светске и домаће кризе она може прерасти у отворену или прикривену диктатуру страног и домаћег капитала, коруптивних елита, посебно у земљама без демократске традиције и политичке културе у знаку разборитости и толеранције, али и отпора новој деспотији под велом демократије.

Тезе о историјској нужности напретка либералне демократије у светским размерама, Сарторијева, Хантингтонова, као и Фукујамина, не стоје из још једног разлога. Могу ли се државе које у својим оквирима углавном воде рачуна о демократским «процедурама», али напољу убијају неке народе и разарају њихову земљу

2) М. Козомара, *Четири предавања о уму*, Плато, Београд, 2006, стр. 160.

3) Ђ. Сартори, *Демократија – шта је то?*, ЦИД; Подгорица, 2001, стр. 273.

ради својих стратешких интереса – окарактерисати као доследно демократске? Ту је на делу глобализација насиља и застрашивања у име либералне демократије, па таква политика добија својства (нео)либералног тоталитаризма који иза себе оставља стотине хиљада мртвих, пустош и беду.

И најзад, по чему би либерална демократија, али и демократија уопште, морале бити последња реч политичке историје човечанства? Откуд знамо како ће појединачна друштва и целокупно човечанство организовати свој поредак и јавни живот у нешто даљој будућности?

Ставови попут наведеног Сарторијевог (иначе, једног од најпознатијих аутора који се бави проблематиком демократије) не могу издржати озбиљну теоријску и емпиријску проверу јер су у основи плод идеолошке слике пожељног света (за њихове заступнике) и једна од варијанти концепције «краја историје».

Будућност демократије је у најмању руку неизвесна. Насупрот преовлађујућим прогнозама у теоријама демократије да она у свом либералном облику постаје главни процес – може се поставити веродостојна хипотеза да ће доминантни светски политички тренд бити све више у знаку новог *експертског елитизма*, диктатуре отуђеног знања, ауторитаризма и нових видова тоталитаризма. Јер пажљиво читање знакова времена говори о томе да свет као целина улази у епоху све дубљег економског пада, чак и колапса,⁴⁾ кризе међународног поретка, регионалних, а можда и планетарних сукоба различитих врста, као и историјске неизвесности. Демократија постаје испражњена од виших сврха, губи душу и привлачност, те стога и легитимитет. Демократском паноптимизму нема места.

Иако је либерална демократија, и поред свих “урођених” слабости значајан корак напред у односу на диктатуре и тоталитарне системе, она, с обзиром на непрекидно сужавање свога садржаја, није у стању да решава питања социјалних претпоставки политичког субјективитета грађана, нити се у њеним оквирима довољно проблематизује питање њеног смисла и њене сврхе. Просто ширење њених облика није доказ њене стварне укореењености као начина политичког поретка и живота, нити етичке заснованости. Трагаће се и за демократијом социјално и хуманистички усмереном, самоуправном, космополитском, консонциационом, као и другим

4) “Економски колапс широких међународних размера могао би да наметне питање како у двадесет првом веку спроводити глобалну економију” (М. Малденбаум, *Идеје које су освојиле свет*, Филип Вишњић, Београд, 2004, стр. 300).

њеним видовима.⁵⁾ Можда и за неким заснованим на религиозној етици. С каквим успехом – не зна се унапред. Они нису, нити би требало да буду, негација оног што јесте вредност у либералној демократији.

Обнова демократије јесте хитна потреба епохе. Међутим, тежиће се и за нечим још непознатим, што надилази досадашње видове демократије и креће се ка неком новом политичком и трансполитичком облику. Јер су људи у великом делу данашњег света засићени постојећом демократијом, мада су онде где још постоји скривена или отворена диктатура, жељни, наравно, не нужно, и осиромашене демократије.

Логиком савременог капитализма, заправо профита као самосврхе, либерална демократија незадрживо клизи ка претварању у привиде и маске које прикривају неформалну моћ, партијску олигархију и псеудо-јавност. Доживљава неку врсту светско-историјског удеса и кварења који се приказују као њен тријумф. Објективно, у свом суженом, процедуралном виду, нагиње историјском заласку, ако се њена стварност упоређује с њеним нормативним појмом. У односу на «златно доба», време «историјског компромиса» рада и капитала у Европи средином прошлога века, квалитет демократије, пре свега њене социјалне димензије, данас је у несумњивом паду. Постоји реална могућност новог “таласа” ауторитарних и прототалитарних система, маскираних фасадном и парадном демократијом, са снажним уделом синергије отуђеног знања, економске и политичке моћи, као и концентрације власти у рукама корпоративно-државних елита.

Нови облици тоталитаризма могу имати подршку у земљама у којима се успоставе, ништа мању од подршке коју су имали нацизам, фашизам и стаљинизам. У том контексту тоталитарна демократија је далеко од маргиналних трендова у будућности.

Сви ти процеси су изгледнији, како ствари данас стоје, од њима супротних који би водили обнови демократије. Кључна претпоставка за то су надилажење капитализма, светски мир и одуховљење начина живота.

Неопходно је да почетна тачка проблематизације односа садашње светске кризе и демократије буде увид да се не ради само, нити првенствено, о финансијској или широј економској кризи него управо о структуралној кризи светског система капитализма. Тај

5) Опширније у В. Васовић, *Савремене демократије*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 59-63.

систем би морао бити главно поље анализе, а не неки појединачно узети његови делови, монетарни или други.

Могу се поставити две хипотезе, када је реч о утицају те кризе на развој демократије у глобалним размерама. Прва је да ће капитал реаговати на властиту кризу светске репродукције даљим сужавањем демократије које ће довести у питање и ону њену процедуралну димензију на коју је демократија у највећем броју случајева већ сведена. Држава ће својим појачаним интервенционизмом у корист капитала објективно све више ограничавати те, већ веома осиромашене садржаје демократије, пре свега тековине социјалне и партиципативне демократије, преузимати на себе извесну наредбодавно-старатељску улогу ради обезбеђивања бар доњег прага социјалног мира, «правила игре» подређивати том свом интервенционизму, те на тај начин деловати у смеру јачања ауторитарног модела целокупног друштвеног система.

Друга хипотеза је да би се у делу земаља у свету где се већ зачео отпор новом колонијализму могла појавити настојања да се рехабилитује самоуправни и партиципативни модел демократије, а можда и потраже неки њени нови видови. У тим земљама либерални облик демократије већ нема већинску подршку. Али, незадовољство «увозном», либералном демократијом, може резултовати и већинском подршком диктатури, а у неким од њих и теократијом, односно, њеним спојем с диктатуром.

Неолиберални модел капитализма, а тиме и њему својствене демократије, очигледно доживљава стратегијски неуспех. То се, поред осталог види из чињенице да «Америка данас има дуг око 40 трилиона (40 хиљада милијарди) долара. То је око четири пута више него укупан годишњи амерички национални производ».⁶⁾ Сем тога, «у свим развијеним привредама у претходних 25 година профит је растао по стопи 8 до 10 одсто БДП. Али, плате и социјална давања умањени су за тај износ. Као резултат тих промена привредни раст је остао без темеља, радна места су постала не-сигурна, а сиромаштво је поново оживело».⁷⁾ Чак и у Немачкој, «једној од најбогатијих држава у свету и историји, свако пето дете одраста у условима сиромаштва».⁸⁾

6) М. Марковић у дијалогу с Н. Чомским, објављено под насловом "Разговор на прелому епохе", *Печат*, бр. 67, 12 јун 2009, стр. 13.

7) Д. Миљанић, *Светска економска криза и Кина*, рад у припреми за објављивање, стр. 17.

8) Према: Т. Куљић, *Неолиберализам и левица: европски центар и српска периферија*, рукопис у припреми за објављивање, стр. 8.

Из наведених података може се сагледати и то да су разарање и уништавање «социјалне државе» довели до масовног осиромашења у богатим друштвима, незадрживог смањења куповне моћи главнине становништва. Све се то сабрало у светској економско-социјалној кризи, чији је корен у кризи западне цивилизације која још доминира у планетарним размерама, премда показује силазни тренд у погледу светског значаја и утицаја, као и њен производ – либерална демократија. Не може се засигурно знати чиме ће то завршити.

Није вероватно да ће услед тих процеса доћи до обнове реал-социјализма великих размера, односно, до те врсте радикалног реванша историје. Нешто од те обнове ипак је могуће, посебно у неразвијеним земљама и земљама у развоју у којима влада брутални капитализам. Дугорочније гледано, у неким од земаља највише захваћених кризом, укључујући и оне развијене, могло би доћи до појаве ауторитарних и тоталитарних система, можда и горих по социјалним последицама у односу на оно што је настало у систему реал-социјализма после његове најдуже фазе која је била у знаку страховладе. Историја није затворена за такву могућност.

Демократија може опстати као *јединство еманципаторског покрета и поретка*, онога што је креће напред и што јој даје стабилност, синтеза делотворности и партипације грађана у доношењу важних политичких одлука, слободе и социјалне правде, знања и морала. Она је увек недовршен процес, али с јасним циљем. Ниједан вид демократије не може бити свугде опште прихваћен. Она мора бити плуралистичка, и по садржају и по облицима.

Ваљан политички поредак демократије јесте поредак у коме се она приближава своме појму, или се, бар, не удаљава од њега. Али, демократија *није само* то. Мора имати места и за *иновативне елите*. У таквом поретку су и *грађани* и *елите ствараоци политике*, свако у свом домену, али увек у односима блиске сарадње, где између њих нема јаза у друштвеном статусу. Без таквих елита, није могућа “копча” с информатичком ером и њој примереном демократијом, нити надилажење граница епохе велике историјске неизвесности.

Политички поредак те врсте мора садржати социјалну димензију, бити чинилац који доприноси смањењу (с тенденцијом ишчежавања) сиромаштва и беде, као и превеликих социјалних неједнакости. Уједно, он би морао бити и *морални поредак* у коме политика стреми реализацији општег добра. Јер без питања о

општем добру “...замире политички живот и одумире политичка заједница”.⁹⁾

Демократија је такође режим власти, а свака власт – како је давно приметио лорд Ектон – квари, док апсолутна власт квари апсолутно. Но, није сигурно да свака демократија квари мање него други системи политичко-економске и културне организације друштва. Слабе и коруптивне демократије, с вишепартизмом чији је главни циљ “подела плена”, *кварније су од аскетских, некрвавих ауторитарних режима*, бар када је реч о похлепи за материјалним добрима. Свакако, главно мерило природе власти јесте однос према праву на живот и слободу. У том смислу, тоталитарна власт је најискваренија.

Појмовно и практички, савремена либерална демократија везује се за вишепартијски систем. Тај систем у начелу има предност у односу на једнопартијски. Јер омогућује, опет начелно говорећи, слободу избора између различитих политичких и вредносних опредељења. Међутим, само успостављање вишепартизма, без других важних елемената, пре свега бољих услова живота за све, далеко од тога да је довољно за демократију. Једнопартијски монопол често се замењује фактичком монополском расподелом власти и привилегија између неколико партија, при чему је небитно јесу ли оне тренутно владајуће или опозиционе. Оне се смењују на власти и формирају посебну политичку класу која у симбиози с поседницима богатства, сачињава јединствено тело, када се ради о њиховим стратешким интересима.

То је посебно карактеристично за земље пост-реалсоцијалистичке “транзиције”. У највећем делу тих земаља више нема страховладе. Али, то није првенствено резултат успостављања вишепартизма, који је често скривалица за наставак ауторитарних образаца владавине, него пре свега искуства репресивности претходног система и страха постојећих власти од масовне побуне ако би се поништиле макар и скромне тековине његовог укидања.

У старим либералним демократијама, попут америчке и британске, већ деценијама функционише нека врста *двопартијског једнопартизма*, што је на први поглед парадоксално. Међутим, парадокс ишчезава ако се пажљивије размотри суштина тог феномена. Наиме, нема никаквих битних разлика између двеју доминантних и конкурентских партија. Оне се вољом политичког тела смењују на власти, али онемогућују избор стварне алтернативе постојећем систему. Водећи представници обе партије држе сва кључна поли-

9) М. Козомара, *Четири предавања о уму*, Плато, Београд, 2006, стр 45.

тичка места и располажу великим новцем, неопходним за изборне кампање и одржање на власти. Партије другачијих оријентација ничим од тога не располажу, те су системски маргинализоване.

Једнопартијски системи у извесним историјским околностима, и под условом да не успостављају страховладу, могу бити погоднији од вишепартијских – када треба осигурати јединство земље, сложене у националном, религиозном и социјалном смислу, опустошене и трауматизоване ратом и/или окупацијом, као и колонијализмом, када је неопходно извршити примарну модернизацију, и слично. У таквим околностима отварају се изгледи за побољшање животног положаја доњих класа и слојева, јачају институције државног и општедруштвеног јединства и приврженост колективним вредностима, обезбеђује се концентрација воље, политичке енергије и расположивих оскудних средстава, земља се извлачи из тешке заосталости и сиромаштва, релативно се смањују унутрашње напетости и сукоби. Важно је да се, након те, обновељске фазе друштвеног развика, омогући прелаз ка квалитативно новој, у којој се постепено гради рационални, а не атомизовани, историјски непродуктивни, партијски и шири политички плурализам. Дакле, не може се независно од историјског, социјалног, политичког и културног контекста једне земље фаворизовати вишепартијски у односу на једнопартијски систем. Подробнија анализа феноменологије партијског организовања и груписања показује да не постоји само нека врста једнопартијског вишепартизма него и, дубински посматрано, својеврсног *вишепартијског једнопартизма* (приликом формирања партијских картела), ако се допире до логике њиховог понашања и интересне позадине тог понашања.

Јављају се и замеци *републиканских династија*, и то не само у појединим кавкаским државама које одскора имају неку врсту пара-демократије, него и у Сједињеним Државама, високоразвијеној земљи, која се увршћује у клуб “стarih демократија”. Није ли и то симптом сталне редукције циљева и садржаја демократије и њеног маскирања нечим што она није?

Суштинска је веза између демократије и људских права. Тамо где тих права нема, или су угрожена, нема ни демократског поретка. Но, то су спознаје општег типа које се морају конкретизовати. Ако се залагање за људска права претвори у средство глобалног покоравања, поготово агресије, економске, политичке и идеолошке

доминације, онда се поништава сам принцип демократије и тих права. У њихово име чини се насиље и уводи бесправље. Основно људско право јесте право на живот. Шта је с тим правом, када у “хуманитарним” и “превентивним” интервенцијама страдају десетине хиљада људи? Каква је то демократија која се гради на гробовима невиних?¹⁰⁾ Може ли бити слободе (сем оне стоичке, унутрашње) у условима окупације и новог ропства? По чему је такав поредак бољи од неке претходне деспотије или тираније?

Не може се оспорити да у западним земљама постоје уставима гарантована лична права грађана и да су она, вероватно, најзначајнији састојак демократије који, у целости гледано, није подлегао таквој дегенерацији каква се догађа њеним другим елементима. То се посебно односи на спречавање самовоље власти. Наравно, то не значи да уопште нема кршења људских права у тим земљама. Али се то дешава много ређе него у преосталим диктатурама и апсолутистичким монархијама у свету.

Но, гарантовање и живљење тих права јесте привилегија грађана тих земаља. Сасвим је друкчија ситуација у понашању власти најмоћнијих земаља Запада према оним, непокорним, а војно слабиим државама и народима изван њиховог круга. Убијање у име људских права највећи је злочин и цинизам. Стога се питање тих права мора посматрати у глобалним размерама. Демократија (са свим својим манама, али и тековинама) на домаћем терену моћних западних земаља, може бити праћена, а тако често и бива, *деспотизмом и тиранијом према споља*.

Право на слободу је темељно људско право и једно од кључних мерила демократије. Али, политичка слобода, чија је битна саставница непостојање страха од државне власти, мора бити праћена *слободом од глади, незапослености и социјалне бесперспективности*. Ако тих других слобода нема, онда политичка слобода мало шта значи, ако ишта значи, онима који живе у условима трајне и тешке беде. Стога се демократија и људска права морају сагледавати у најширем егзистенцијалном и епохалном контексту. Нико нема права да монополски одређује шта су људска права и какви су критеријуми демократије и слободе. Корен људских права је у природним правима човека као човека.¹¹⁾

10) Према истраживању Светске здравствене организације у Ираку је у протекле три године убијена сто педесет једна хиљада цивила те земље од окупаторске војне силе и услед унутрашњих крвавих обрачуна (С. Ст., “Убијена 151000 Ирачана”, *Политика*, 11. јануар 2008, стр. 3).

11) Т. Флајнер наглашава да “демократија представља безусловну претпоставку за остваривање људских права”, а чувену максиму “Не чини другоме оно што не би желео да

У условима плачкашке приватизације, која је суштински повезана са “плачкашком глобализацијом” (П. Бурдје), прљаве борбе за власт, владавине вазалних и поткупљивих елита, великих и дехуманизујућих социјалних неједнакости, диктатуре капитала, а не само диктатуре у име пролетаријата – нема демократије. Њу не уништавају само тиранија и тоталитарни системи него и огромна незапосленост, непостојање изгледа да се они на дну, или при дну друштвене пирамиде, одмакну од таквог свог положаја. Уништавају је и патологизација друштвених токова, као и поништавање норми и вредности које омогућују бар минимум ненаметнуте друштвене кохезије. Апстраховање од тих околности и инсистирање искључиво на процедури (коју претежно одређују моћни и богати, кад год се ради о њиховим стратешким интересима) јесте стављање у заграде суштинских социјалних претпоставки и садржаја демократије. Да би заиста била демократска, сама процедура мора из њих израстати. Без тога она постаје обмана.

Демократија претпоставља *потребу за њоме*, осмишљено, стално и организовано залагање за њено остваривање. Ваљане институције нису саме по себи демократија. Оне траже *живог субјекта* и његов активитет. Не творе је људи “посебног кова”, поготово не свеци и анђели. Али нема демократије ако у њеним институцијама не преовлађују поштени људи који неће злоупотребљавати власт. Нормативно високо вредне установе постају празан рам ако им такви људи не дају печат.

Морају се навести и још нека важна унутрашња ограничења демократије. Није реч само о “муци” усклађивања многобројних интереса, познатој болести “странчарства” у њеном либералном облику, сукобима партикуларитета, феноменима “демократског елитизма”, олигархизације власти и сл. Ради се о томе да се од демократије често *очекује више него што она објективно може дати*. С једне стране, битно се сужавају њени садржаји, она се подређује логици профита, траже се облици заштите од “немогућности владања” у веома сложенем “постиндустријском друштву”, као и заштите од “отровних плодова саме демократије” (Keane). С друге стране, она се схвата, бар у фази изласка из аутократског или тоталитарног режима, као нека врста “спасоносне формуле”. То је било посебно карактеристично за европске земље “транзиције” крајем деведесетих година прошлога и почетком овога века. Доживљава митологизацију како услед њеног претварања у специфичну робу која се, запакована у лажно-сјајни идеолошки омот, продаје

други теби чини” сматра темељним начелом људских права. (Т. Флајнер, *Људска права и људско достојанство*, Гутенбергова галаксија, Београд-Ваљево, 1996, стр. 51, 55).

на светском тржишту, тако и због њеног схватања као *политичког бога* који може све. Антички појам мере неопходан је као усмеравајуће начело њеног развоја и њене моћи. Озбиљан испит демократије у данашњим (пост)модерним друштвима јесте у томе како она може функционисати “када време није лепо”, тојест у условима продубљивања економске кризе и антагонизације тих друштава, повећања незапослености и сиромаштва, као и неповерења у институционалне аранжмане.

Постоји и једна врста *саморедуције и самоукидања* демократије посредством “рђаве бесконачности” активизма њених протагониста, а да се све остало, посебно привредни развој и његов квалитет, запоставља. Претворена у непрестано митинговање, расправљање и доношење одлука које имају масовну подршку, усмереност готово искључиво на етику прерасподеле скромног друштвеног производа, при чему долази до његовог сталног смањивања – демократија продубљује друштвену кризу, уместо да буде пут изласка из ње, повећава сиромаштво, и на крају доживљава пораз. Искуства самоуправне демократије у фази њене дегенерације у другој по реду Југославији, као и искуство покрета “Солидарност” у Пољској, убедљиви су докази за то, а може их се још наћи. Стога се у институционализацији демократије мора водити рачуна о томе да ће сфера материјалне производње задуго остати сфера нужности. Та се нужност може само ублажити, учинити хуманијом, али се не могу отклонити њена тегоба и неопходност поковања технолошким императивима.

У идентификацији постојећих и предвиђању будућих магистралних токова на “старом континенту” погрешан је приступ: или Европа диктатуре, технократских и сцијентократских елита, или Европа демократије. Постоје различити садржаји и облици демократије, али и диктатуре. Не може се увек повући јасна граница између њих, поготово не у време глобализације. Диктатура има сурове, али и префињене видове у којима се првенствено овладава душом, и то привидно ненасилним средствима. Она се не своди на сурову и бескрупулозну политичку власт. Сједињују се диктатура знања и економско-социјална диктатура капитала, посебно оног корпоративног, с одређеним облицима политичке демократије. Стога је погрешан прилаз стварном односу демократије и диктатуре као међусобно *недодиривих ентитета*. Али погрешна је и позиција у којој се изједначаје моћ објективне диктатуре капитала и снага политичке демократије. Прва је јача. Тако ће највероватније и остати у будућности Европске уније, као и у глобалним размерама. Но, треба имати у виду да ће диктатура капитала бити

знатно израженија у периферним земљама те Уније него у њеном средишту.

Проблематизација односа демократије и диктатуре намеће потребу дубљег сагледавања односа *демократије и насиља*. Откуд то да се у процесу који отвара извештајан простор за слободно изражавање политичких уверења и политичко организовање, неометано самовољом власти – јавља права *провала насиља*, посебно у многим национално, верски и расно хетерогеним земљама “транзиције”? Зар не би требало да буде обрнуто?

Није реч о легалној и легитимној употреби силе, која мора бити својствена демократској држави. Реч је о *патолошком, злочинском* насиљу. Потиснуте мржње букнуле су свом снагом упоредо са отварањем система за веће политичке слободе, чак и његовим посредством. Успоставља се изопачена и опасна “демократија” у знаку прогона и сатирања припадника других народа и вера, свих који нису “Ми”, или као “Ми”, по принципу “или се поклони, или се уклони” (С. Врцан). Теза да је то нужна фаза у прелазу ка некој “правој” демократији, није одржива. Јер се на таквим основама не заснива слободна него тоталитарна демократија. Збивања на југословенском простору последњих деценија то потврђују. Међутим, то није специфичност само тог простора већ је појава ширег опсега. Она се не може објаснити искључиво системским и историјским чиниоцима, као и међународним склопом моћи, већ се мора ићи и до проблематизације психичких предиспозиција за агресију, садржаних у могућем понашању знатног броја људи, до *антропо-лошких корена зла*.

На историјском видуку сада нема довољно материјала ни субјеката за битну обнову демократије и за синтезу, или бар међусобно прожимање и надопуњавање њених различитих видова. То је граница глобалне историјске ситуације. Такође нема ничег што би у догледном времену могло, бар у оном европском и северноамеричком политичко-културном кругу, заменити демократију, са свим њеним значајним манама, и донети неки, квалитативно виши облик начина живота. Али, ако њена битна обнова и уздигнуће спадају у послове који су и хитни и дугорочни, при чему је њихов исход неизвестан, постоје потреба и одређене реалне могућности да се садашњи крупни недостаци демократије смање, пошто се не могу сасвим отклонити. Отпор њеном сужавању, дегенерацији и манипулацији њоме, премда веома неизвестан, ипак, није безизгледан. Он подразумева еманципаторско знање, разбијање фаталистичке свести да се баш ништа не може променити, осмишљено делање, ризик и одговарајућа средства.

Демократија нема смисла ако у оном битном не омогућује да свет буде бољи. То битно се састоји у смањивању оних облика људске патње и несреће који произлазе из дубоко дехуманизујуће социјалне неправде и човековог понижења, а пре свега у прогресивном смањивању међуљудског истребљења. Све мора проћи кроз то мерило.

Свакако, покрети за демократију и она као поредак, и поред својих великих недостатака, учинили су крупан историјски корак напред тиме што су, њиховим посредством, у највећем делу света ишчезли институционализовано политичко ропство и дуготрајна тиранија. Ограничена и нестабилна слобода ипак је нека слобода. Али се морају сагледати и неке крајње опомињуће чињенице које сведоче да је биланс стања данашњег света у погледу социјалних претпоставки слободе и бољег живота већине човечанства – изразито неповољан, у неким видовим и поразан.

Има процена да у садашњем свету гладује 950 милиона, а у сиромаштву живи 4,7 милијарди људи. Без питке воде је 45% становништва планете, а без санитације 50 одсто.¹²⁾ Регресивни историјски трендови највише погађају земље “трећег” и “четвртог” света. Површинска демократизација није зауставила таква кретања и преокренула их ка макар малом бољитку масовних услова egzистенције.

Међутим, регресивни трендови захватају и развијени део света. Е. Мандел истиче да се “у империјалистичким земљама незапосленост повећала с 10 на 50 милијуна, а у земљама Трећег свијета досегнула је разину од 500 милијуна незапослених. Код многих потоњих земаља то значи да је 50% становништва без посла.”. Исти аутор наводи податке да “у земљама Трећег свијета од глади и изљечивих болести годишње умире 16 милијуна дјеце. Та бројка чини 25% погинулих у Другом свјетском рату, укључујући и Hiroshimu и Auschwitz.” Настављајући анализу социјалног стања у данашњем свету Мандел истиче да се развојем капитализма у земљама Источне Европе и бившег СССР-а, “поново буди све оно барбарско, оно што социјално уназађује друштво. Приватизација великих предузећа може довести до отпуштања 35 до 40 милијуна запослених, те пада радничких плаћа за 40%.” Он закључује да је “стање у свијету данас драматично: дословно се ради о питању физичког преживљавања човјечанства...”¹³⁾

12) С. Алба Рицо, “Надмоћ капитализма”, *Нови пламен*, Загреб, март 2009, стр. 42.

13) Е. Мандел, “Социјализам и будућност”, *Нови пламен*, Загреб, март 2009, стр. 58, 60.

Свакако, такво стање света није узроковано само економским, политичким и војним потчињавањем његове већине путем глобализације, која има печат “вестернизације”, пре свега “американизације” (премда га постепено губи), као и вазалне демократије у њеном квази-либералном облику. Али је сигурно да је великим делом тиме узроковано. Те и сличне податке одговорна теоријска мисао мора узети за основу дијагнозе садашњег света, као и могућности, субјеката и начина његове евентуалне промене која бар зауставља регресивне токове.

ДЕМОКРАТСКО-ЛИБЕРАЛНИ СОЦИЈАЛИЗАМ?

Обнова демократије, њено приближавање властитом појму, могућа је као *самодетерминација појединца и самоуправа демократије*.¹⁴⁾ Али та обнова није могућа без споја са њеним оновременим претпоставкама. Овде пре свега имамо у виду *информатичку револуцију* која, поред осталог, пружа шансу за веома брзо сазнање ставова готово целокупног грађанства поводом значајних политичких питања. (Истина, она се може изродити у технолошку основу тоталне контроле грађана, зависно од тога ко и у име чега управља друштвом). Али, нема обнове демократије без социјалне праведности на темељу снажне привреде. Нема је без плуралистичког историјског субјективитета, али и без *новог политичког сензибилитета, који садржи и способност за историјску имагинацију*. Напокон, нема је без моралног уздигнућа човековог – у смислу чувања живота и достојанства сваког људског бића, без сузбијања тешког насиља, без суштинског ограничавања похлепе и грабежи било које врсте. То није само ствар унутрашње револуције у појединцу него и дубоких измена владајуће цивилизације чија су главна обележја ствари, новац и насиље.¹⁵⁾ Сви ти услови морали би сачињавати целину.

Нема ниједног аргумента против тезе да социјализам и либерална демократија нису неспојиви, ако социјализам садржи тржишну привреду (која не искључује координативно планирање), својински и политички плурализам, оба у корист радне већине друштва, као и владавину правичног права.

14) “Самоуправне заједнице, не индивидуалне, представљају основне јединице демократског друштва” (К. Лаш, *op. cit.* стр. 13).

15) Треба се присетити Берђајевљеве мисли да ће “друштвена револуција бити етичка или је неће бити” (према: М. Ђорђевић, “Слобода и спас”, *Република*, Београд, 1999, стр. 37).

У вези с овом проблематиком вреди навести неколико карактеристичних гледишта. Најпре оно Ф. Канингама.

Он истиче да, ако је “развојна демократија” компатибилна с либералном демократијом, а “позитивна слобода” (која иде заједно са “развојном демократијом”) са плурализмом, “онда сасвим сигурно има довољно сродности између идеала демократског социјализма и вредности и политичких опција ‘шире’ либералне демократије која нам указује на то да је појам либерално-демократског социјализма *кохерентан*”.¹⁶⁾

Извесна антиципација додира либерализма и социјализма може се наћи и у давнашњем залагању Д. Хјума “да се у свакој слободној држави са крајњом ревношћу сачувају они облици и установе који осигуравају слободу, саветују јавно добро и ограничавају и кажњавају грамзивост и амбицију појединца”.¹⁷⁾

Природно је да се на темељу додира и узајамне допуне хуманистичких садржаја либерализма и нерепресивног социјализма јави идеја либералног социјализма.

Н. Бобио се залагао за нови друштвени уговор “...који у своје клаузуле укључује принцип дистрибутивне правде (дакле, пројекат који је компатибилан са практичном и теоријском традицијом социјализма)” и наглашавао да је то “једини начин да се о либералном социјализму говори, а да то не буде апстрактно или пак противречно”.¹⁸⁾

Либерални социјализам, с њему својственом демократијом, иако не под тим именом, “опредметио” се у моделу “државе благостања”, највише развијеном у Скандинавији. Ма колико он био као пракса ограничен с обзиром на “треба-да” појам социјализма, чињеница је да је надживео бољшевички социјализам и показао да се може спајати либерализам као филозофија слободе с принципима и праксом социјалне правде и демократије. Међутим, ако се има на уму неопходност сагласности теорије с оним што је прогресивно у духу савремене епохе и њеним суштинским потребама, као и генезом либерализма, *онда је боље употребљавати синтагму “демократско-либерални социјализам” него “либерални социјали-*

16) Ф. Канингам, *Теорије демократије, критички увод*, Филип Вишњић, Београд, 2003, стр. 92-93.

17) Шире о томе: И. Вујачић, «Дејвид Хјум», зборник *Теоретичари либерализма*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 69.

Наравно, не треба заборавити да Хјум, следећи свој скептицизам и инспирацију Макијавелијем, сматра да “у политици за сваког човека треба претпоставити да је нитков” (исто, стр. 69).

18) Н. Бобио, *Будућност демократије, одбрана правила игре*, стр. 135.

зам”. Демократија је ту темељна одредница, јер се либерализам често своди на слободу стицања приватног власништва и увећање богатства.

Залагање за демократско-либерални социјализам на равни опредељења одређеног покрета, партије, или на оној индивидуалној, подразумева не само политичко и идејно него и много шире егзистенцијално опредељење, начин живота и одговарајући систем вредности. Израста из личног и колективног етоса чије су упоришне тачке целовита слобода, социјална праведност, реални хуманизам, равноправност свих људских бића, развијена духовна димензија друштвеног бивствовања и миротворство. То јесте пројект социјализма “с људским ликом” у коме је човек и нешто више и нешто мање од оног што сада јесте, јер настоји да надилази себе и смањује оно што га вуче наниже. Бити програмски и “литерарно” за такав социјализам, живети, пре свега делати супротно тим начелима, више је од поцепане савести и надилази сферу увек важног моралитета у иоле хуманизованој политици. То је пракса која уништава сваки изглед за бољу алтернативу постојећем стању света.

Данас такво опредељење претпоставља пре свега супротстављање суровости неолибералног капитализма, пљачкашкој приватизацији и масовном људском понижењу посредством системског, систематског и прогресивног осиромашења и беде који произлазе из такве приватизације, новим облицима присвајања власти под маском демократије, глобализацији насиља и страха и тежњама за подчињавањем света у име слободе и људских права. Та веома важна фаза градње претпоставки за демократско-либерални социјализам која је знаку борбе “против”, морала би бити сједињена с трагањем за цивилизацијом која не пада испод нивоа развијеног капитализма, али је “с оне стране” начина производње где је готово све потчињено профиту.

Ј. Красин истиче неопходност узајамног дејства и кориговања метода социјализма и либерализма, потребу да се концепција социјализма прилагођава полиморфној структури света, “свету светова”, идеја и вредности разних социјализама. Не верује да је повратак социјализма могућ у Русији која је данас захваћена економско-социјалном и духовном кризом. Пита се да ли ће XXI век бити време новог приступа социјализму. Његов је одговор да за то постоје могућности. А да ли ће се оне остварити зависи од тога колико ће социјализам бити у стању да се кардинално обнови и модернизује.¹⁹⁾

19) Ју. Красин, «Сацијализм в трансформирујушћемсја обшестве», *Свабоднаја мисль*, Но 7. Масква, 2008, стр. 93-94-98.

Треба нагласити да није историјски продуктиван савез између сваког либерализма и сваког социјализма. Постоје примитивни, “дивљи” и агресивни “либерализам”, заправо, псеудо-либерализам, и исти такав “социјализам”. Они су две стране једне исте медаље – политичке искључивости и мржње. Један без другог не могу. Али та њихова међусобна зависност је историјски деструктивна. Образац њихових односа је у знаку чувеног питања: “Ко ће кога”? Политичка пракса заснована на уништењу противника води у затирање демократије.

Познат је став А. Смита да “ми не очекујемо ручак од наклоности месара, пивара и пекара, већ од њиховог чувања властитог интереса. Ми се не обраћамо њиховој човечности, већ њиховој себичности, и не говоримо им о својим потребама већ о њиховим користима”.²⁰⁾

Међутим, то није једино његово теоријско становиште, иако је основно, када је реч о природи економије и организацији друштва. Он истиче и следеће: “Друштво без добротинства може опстати, додуше не у најудобнијем стању, али превладавање неправде га мора потпуно разорити”.²¹⁾

Дакле, А. Смит говори о потреби друштвене правде. Она је услов и чинилац хуманизоване демократије. У неолиберализму друштвеној правди нема места. Све то сведочи да између изворног либерализма и демократског социјализма постоје додирне тачке, јер је такав социјализам неодвојив од друштвене правде. Либерали и социјалисти биће принуђени да у тражењу излаза из све дубље кризе западне цивилизације откривају такве тачке и уграђују их у заједничку стратегију друштвених преображаја.

У атмосфери коју обележава неолиберални дух и идеолошки погром усмерен против социјалистичке идеје као такве, а камоли праксе, намерно се затура у дубоку позадину теоријске и историјске меморије мисао Розе Луксембург: “Нема социјализма без демократије, али нема ни демократије без социјализма”. Још једна њена мисао, заправо прегнантно формулисана драма историјског раскршћа, доживљава исту судбину: “Социјализам или варварство”. Наравно, реч је о демократском и хуманом социјализму.²²⁾

20) И. Вујачић, «Адам Смит», зборник *Теоретичари либерализма*, Службени гласник, Београд, 2007. стр. 90.

21) Исто, стр. 95.

22) “Капиталистички нас строј неминовно води у катастрофу и барбарство. Зато мислим да је Роса Луксембург још почетком 20. столећа имала право када је избацила девизу: или социјализам или барбарство” (М. Кангрга, *Национализам или демократија*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад, 2002. стр. 201).

Л. Колаковски, истина доста давно, након набрајања онога шта социјализам није, на крају свог списка баш под тим насловом, објављеним крајем педесетих година прошлог века, на властито питање шта социјализам јесте, одговара: “Социјализам јесте нешто добро”.²³⁾ Тешко је поверовати да је аутор какав је Колаковски тим својим речима вредновао постојећу праксу која се подводила под појам социјализма. Он је, највероватније, имао на уму нормативни појам социјализма.

Међутим, изглед социјализма, познатих типова, или неког новог, морају се сместити у постојећи контекст светске моћи.

“Количина” било којег социјализма и њему својствене демократије у овом историјском тренутку биће строго контролисана од “светског полицајца” – Сједињених Држава. Чим он оцени да је та “количина” постала већа од оне која се унапред подразумева, употребиће сва средства, од економских санкција до војних интервенција, против земље чија се влада усудила да пређе преко дозвољених граница. Може, за сада, проћи, евентуално, само једна веома блага социјал-демократска варијанта која садржи изразито проамеричку и пронатовску оријентацију, или, пак, неки вид у основи декларативног, у најбољем случају социјализма другоразредног значаја унутар безусловне доминације корпоративног капитализма.

То су околности у којима се данас, без већих ризика, може ићи ка “социјализму” који је у крајњој линији само ретуширан, мање “дивљи” неолиберални капитализам, надгледан и структуриран од Америке.

За спознају тог светско-историјског контекста моћи значајна је још једна чињеница. Наиме, ни у једној великој земљи не само да нема неког целовитог система социјализма него у свима постоји, у већој или мањој мери, корпоративни и неолиберални капитализам као основа њиховог целокупног поретка.

Хоће ли, када и под којим условима доћи до историјски релевантне обнове социјализма и развитка демократије која би му била у основи, не може се са извесношћу знати. Али је вероватно да ће се тај процес зачети услед дубоко нехумане природе глобалног неолибералног капитализма.

Но, на дужу стазу гледано, матрицу социјалне, духовне и најшире егзистенцијалне ренесансе, ако до ње уопште дође, могу чинити *транскапиталистичке* и *трансоцијалистичке* идеје, вредности и праксе у сада непознатом виду. То би собом могло донети нове садржаје и облике демократије. Све је то сада смештено

23) Према: М. Кангрџа, исто, стр. 203.

у хоризонт неизвесне будућности. Једно је сигурно: та ренесанса, ако би и постала јака историјска могућност, претпоставља примат новог практичног ума, делање усмеравано првенствено *судбином човечанства у целости*. Ма колико изгледало да је то посао неких далеких генерација будућности – пажљиво осматрање и сабирање упозоравајућих знакова садашњости говори да је такво усмерење хитно, те да духовна, пре свега морална револуција стиче друштвено-онтолошки статус.

Након слома реал-социјализма као система и као војног блока настала је *идеологија безалтернативности* коју је наметао највећи део политичких и интелектуалних елита Запада. Капитализам у његовом неолибералном облику монументализован је и третиран не само као оно историјски најбоље, него и *људска судбина*. Није тешко прозрети колико је то плитка «теорија» историје. Али се одатле не би смело упасти у другу врсту плиткости: да садашња озбиљна криза неолибералног капитализма нужно води ка смрти капитализма као таквог, да пораз тог његовог облика нужно рађа надмоћну историјску алтернативу и квалитативан скок у развоју демократије. Никад пораз једног система не ствара сам по себи бољу историјску алтернативу. Она мора изнићи из «старог» система, бити оформљена у идејном, стратегијско-политичком и социјалном смислу да би могла постати боља стварност.

Данас у свету, у најбољем случају, има само зачетака те алтернативе у глобалним покретима за друкчију цивилизацију, одређеним тековинама социјалне државе, неким револуционарним кретањима, пре свега у Јужној Америци, кретањима која су у знаку отпора новом таласу колонијализма, незадовољству светских размера учинцима неолибералног модела капитализма, оживљавању идеје демократског социјализма и залагању неких партија левице у западној Европи за укидање (у Хегеловом смислу) капитализма као система, делу теоријске мисли левичарско-демократског усмерења, сегментима великих религија у којима је садржано залагање за социјалну правду и људско достојанство.

О томе да безалтернативност није опште стање свести понајпре сведочи тенденција повратка просоцијалистичких вредносних оријентација. Јер «истраживање вршено 2007. године у Немачкој показује да «45 одсто западних Немаца и 57 одсто источних сматра да је социјализам ‘добра идеја’». Сем тога, Социјалистичка партија у Холандији је «готово утростручила број посланика на последњим општим изборима 2006., а на провинцијским изборима 2007. остварила је велики успех... Црвено-зелена коалиција у Норвешкој, која је на власти већ три године, «зауставила је приватизацију државних компанија, појачала улагања у социјалу, а јавно здравље и

бригу о старијима прогласила својим приоритетима». У Шпанији владајућа Социјалистичка партија «...сачувала је широку базу левице «и» «обезбедила нов четворогодишњи мандат у коме ће њена политика бити усредсређена на «потребе радника и сиротиње».²⁴⁾

У истраживању фондације Фридрих Науман, реализованом 2009. године на узорку од три хиљаде грађана Немачке, показало се да сваки други испитаник на нивоу целокупне те државе сматра да је било неопходно сачувати неке тековине бивше Немачке Демократске Републике. Посебно када је реч о здравству и образовању, за шта се определило 40 одсто «западњака» и 84 одсто «источњака» те земље. Знатан део (28%) западних Немаца и 39 одсто источних уверен је да би «социјализму требало пружити још једну шансу». Треба имати на уму да се такво уверење јавља у најразвијенијој капиталистичкој земљи Европе. Ти налази демантују површну политичку «причу» о дефинитивној «смрти» социјализма као таквога.

Али, све је то још далеко од развијене историјске алтернативе савременом капитализму у његовим различитим видовима, без чијег надилажења, нема ни уздизања демократије на историјски виши ниво и заустављања њеног посрнућа. Та алтернатива може успети само ако се формира као убедљиво бољи начин производње целокупног друштвеног живота и садржи демократију супериорнију од либералне, чије тековине не поништава него их укључује у виши историјски облик.

Ипак, овде се мора исказати и једна опрезност. Левица на власти, тачније, оно што себе разуме и проглашава као левицу, не гарантује преображај друштва ка бољем. Многе партије на власти које имају формална обележја левице показују се неспособним за нову историјску иницијативу и бивају усисане у логику капитализма, чак и оног «дивљег», као његови политички субјекти. Србија има горко искуство и са својом доскорашњом, и са европском номиналном левицом. Управо су социјалдемократске владе у Европи биле међу главним бранитељима и актерима агресије НАТО-а на њу. Тиме се не даје «опроштај» десници (посебно оној радикалношовинистичкој), или анемичном центру, за све што се догађало, и што се догађа у Србији, на простору некадашње целе Југославије, у европским и опште-светским размерама. На многим тачкама стратегије и тактике партије сва та три политичка усмерења су блиско сарађивале и сарађују, полазећи од својих властодржачких интереса, тако да је нестаје свака озбиљнија разлика између њих, иако суровост неолиберализма и глобална политика насиља и страха намећу хитну потребу новог идентитета левице, али и партија

24) Према: Б. Јакшић, «Крај Фукујаме», *Политика*, 28 децембра 2008, стр 06.

демократског центра и демократске деснице. Битна је стварна политичка пракса, а не назив и саморазумевање сваке политичке партије и сваког покрета.²⁵⁾

Глобална криза демократије и криза партија левице (као и партија у целости), нераздвојне су.

Прави испит природе партија које себе сматрају левичарским јесте однос према власти, посебно када су у њој доминантне, као и према социјалним неједнакостима, што је у бившим социјалистичким земљама суштински повезано с приватизацијом.

Партије левице које учествују у власти чија је суштина «капитало-парламентарни систем» (А. Бадју),²⁶⁾ а да при томе ништа не чине на промени таквог система, посебно на смањењу дубоких, у основи класних неједнакости – заправо су пука имитација левице. Оне су првенствено заинтересоване за задобијање што већих «комада» власти и материјалних привилегија које иду скупа с њом. Оне дају легитимитет таквом поретку уз повремену «глуму» његове критике. То је посебно карактеристично за друштва пост-реалсоцијалистичке «транзиције». Квази-леве и псеудо-леве партије су чак добродошле систему, јер се ствара утисак да и непривилеговане друштвене скупине, укључујући сиротињске класе и слојеве, посредством етаблиране левице имају своје репрезентанте у власти, те се стога власт може позивати на готово општенародну подршку. Такву позицију тих партија Бадју описује тиме што каже да «у случају партија левице, суштина негирања је прихватање. Место где је речено ‘не’ истовремено је само место прихватања.»²⁷⁾

Уместо опозиције коју од функционера власти дели само политичко противништво у борби за ту исту власт, неопходно је довести у питање саме темеље система (али не путем крвопролића) у коме влада тоталитаризам капитала и приватне својине, или, како каже Бадју, «супротставити се постојећем реду».²⁸⁾ За такав подухват неопходан је нови еманципаторски, свеевропски, а у перспективи и планетарни покрет, као оно примарно у односу на већ окоштале партије левице и синдикате. Боља цивилизација не може настајати искључиво као плод ма колико осавремењених партија левице него првенствено посредством иновативних покрета глобалног карактера.

25) О појмовим левице, центра и деснице, опширније у: Н. Цветићанин, “Критика идеолошког пуританства – деконструкција појмова левице и деснице”, зборник *Померамо границе*, Институт друштвених наука у Београду, Београд, 2007, стр. 58-59.

26) А. Бадју, *op. cit.* стр. 116.

27) Исто, стр. 118.

28) Исто, стр. 118.

Данас је левица у највећем делу света безидејна, трома, неспособна да буде на нивоу епохалних изазова, да нађе свој одговор на светску кризу капиталистичког система и да иницира опоравак демократије. Она је увучена у ту кризу, чак је један од њених произвођача. И све док је тако, капитал, и поред свих својих криза, биће историјски хегемон.

Очитују се неспособност номиналне левике у земљама пост-реалсоцијалистичке «транзиције» да демократији да свој печат, њено пристајање на готово свеобухватну приватизацију у корист врло уске групе нових богаташа, великим делом пореклом из бивше «номенклатуре», њена потпуна немоћ да се супротстави «дивљем капитализму», поред осталог и зато што део њених припадника, посебно у руководствима, спада у крупне добитнике системских промена, а неки од њих улазе у шири круг капиталистичке класе. Све то доводи до тога да су партије које себе дефинишу као леви-чарске – фактички највећим делом историјски мртве. Није искључено да услед дубине кризе у тим земљама партије традиционалне левике у већој или мањој мери оживе. Али, да би биле носилац историјске иницијативе морале би најпре себе битно да промене, да знају не само против чега су и за шта су него и да то за шта су буде увелико боље од постојећег, као и да имају јасну стратегију друштвених промена у којој се не понављају велике грешке из прошлости. Све то подразумева свежу мисао, делање унутар широког и модерног социјалног и политичког савезништва у домаћим, регионалним и глобалним размерама.

ЛИТЕРАТУРА²⁹⁾

- Алба Рицо, С., „Надмоћ капитализма”, *Нови пламен*, Загреб, март, 2009.
- Бадју, А., „Живот са идејом наспрам ничега”, *НИН*, 28 децембар, 2008.
- Бобио, Н., *Будућност демократије, одбрана правила игре*, Филип Вишњић, Београд, 1990.
- Флајнер, С. Т., *Људска права и људско достојанство*, Гутенбергова галаксија, Београд-Ваљево, 1996.
- Цветићанин, Н., „Критика идеолошког пуританства – деконструкција појмова левике и деснице”, зборник *Померамо границе*, Институт друштвених наука у Београду, Београд, 2007.
- Кангрга, М., *Национализам или демократија*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци - Нови Сад, 2002.

29) Овде је наведена литература само за део завршног поглавља моје монографије „Демократија на заласку – ауторитарно-тоталитарна претња”, која је у припреми за објављивање. У раду на њој коришћено је 290 књига и чланака из научних часописа, као и 57 интервјуа и чланака у штампаним медијима. Неке идеје из дела те литературе, посредством њихове (ре)афирмације или критике, коришћене су и приликом писања овог рада, а извори где су оне садржане, налазе се у другим поглављима моје књиге.

Канингам, М., *Теорије демократије, критички увод*, Филип Вишњић, Београд, 2003.

Козомара, М., *Четири предавања о уму*, Плато, Београд, 2006.

Красин, Ју., “Сацијализм в трансформирујушћемсја обшћестве”, *Свабоднаја мисль*, но. 7. Масква, 2008.

Лаш, К., *Побуна елита и издаја демократије*, Светови, Нови Сад, 1996.

Мандел, Е., “Социјализам и будућност”, *Нови пламен*, Загреб, 2009.

Малденбаум, М., *Идеје које су освојиле свет*, Филип Вишњић, Београд, 2004.

Сартори, Ђ., *Демократија – шта је то*, ЦИД, Подгорица, 2001.

Васовић, В., *Савремене демократије*, Службени гласник, Београд, 2006.

Вујачић, И., “Адам Смит”, зборник *Теоретичари либерализма*, Службени гласник, Београд, 2007.

Вујачић, И., “Дејвид Хјум”, зборник *Теоретичари либерализма*, Службени гласник, Београд, 2007.

Zoran Vidojevic

HISTORY IN THE BALANCE AND FUTURE OF DEMOCRACY

Summary

Democracy today with its liberal, as predominant view, in spite of its growing goes historically behind, first of all because of its submitting to the profit. As a consequence it exist irrepressible reduction of its content through procedure. In many number of cases its social and moral elements are on the margins or annulled. There are neglected the essential questions of its goal and its sense. World political developments and manners of public life organizations are not in the sight of something common accepted, necessary growing and no avoidable historical victory of liberal democracy. However, besides all own great limitations, democracy contributed to process of disappearing or making less tyrant regimes' presence. Because of deep and permanent crisis of neoliberal capitalism and its consequences, which have essential influence on the state of liberal democracy, possibilities of new waves of disguised or opened authority, even (neo)totalitarian system, but also radical democracy. Epochal events, firstly those with historical uncertainty, “life crisis” and global character risks – make the question opened concerning the need and real chance of democracy-liberal socialism.

Key words: Democracy, History in the balance, Democracy-liberal socialism.